

LOGICKÉ ZÁKLADY FORMOVANIA PRESVEDČENIA

A. A. STARČENKO, Filozofická fakulta, Moskovská štátna univerzita, Moskva

STARČENKO, A. A.: Logical Fundaments of the Forming of Persuasion, *Filozofia* 29 (1974), No. 4, p. 413—426.

The forming of communist persuasion is the aim of the ideological-educational activity of the communist party. The author analyses the separate component parts of the complicated process of ideological effecting the masses and generalizes the conclusions for the propagandist practice. He differentiates four chief elements of any persuasion, namely the social-value bearing of personality, the objective-prognoseologic, informative contents of basic conceptions, the subjective-logical evaluation of the gained information and the active-volitive, psychological relation of personality to practical conclusions resulting from the conceptions accepted. The forming of persuasion depends on the understanding or non-understanding of the progressive (truthful) or reactionary (false) conceptions. The interest or non-interest of the individual in the conclusion that result from these conceptions. Thus eight types of persuasion can be formed: the scientifically founded persuasion, the anti-progressive one, the reactionary one, the anti-reactionary one, the elementally progressive one, the elementally anti-progressive one, the elementally reactionary one and the elementally anti-reactionary persuasion.

XXIV. zjazd KSSZ vo svojich uzneseniach ďalej rozpracoval úlohu všestranného rozvoja osobnosti sovietskeho človeka, ktorá vychádza z marxisticko-leninskej teórie. V správe o činnosti ÚV KSSZ XXIV. zjazdu súdruh L. I. Brežnev konštatoval: „Taká veľká vec, ako je výstavba komunizmu, nemôže napredovať bez všestranného rozvoja samého človeka. Bez vysokej úrovne kultúry, vzdelania, spoločenskej uvedomelosti a vnútornej zrelosti ľudí je komunizmus nemysliteľný, rovnako ako je nemysliteľný bez príslušnej materiálno-technickej základne.“ (1, s. 80)

Sústavná starostlivosť strany o aktívnu výchovu širokých mas v duchu marxisticko-leninského svetonázoru a vysokých ideových a morálno-politických kvalít sa zameriava na riešenie druhej nevyhnutnej podmienky komunistickej výstavby — formovanie komunistického presvedčenia, ktoré je ideologickou bázou komunizmu, ideovým základom uvedomelej a cieľavedomej činnosti pracujúcich mas.

Na riešenie tejto najdôležitejšej úlohy sa zameriava rozsiahly program XXIV. zjazdu KSSZ, ktorý sa týka ďalšieho zdokonaľovania celého systému školstva a osvetu, výchovy nových generácií v duchu komunistického presvedčenia, zvyšovania úrovne, zlepšovania kvality a efektívnosti všetkých foriem ideologickej, propagandistickej a agitačnej práce. „Úlohou je — konštatuje sa v Rezolúcii XXIV. zjazdu KSSZ — aby odstránením nedostatkov, ktoré sa tu vyskytujú, sa propagácia komunistických ideálov a konkrétnych úloh našej výstavby stala aktívnejšia a cieľavedomejšia.“ (1, s. 583)

Proces ideologického pôsobenia na masy, ktorý má zložitý obsah a prebieha v rozličných formách, plní dôležitú úlohu ako *prostriedok* formovania komunistického presvedčenia. Pokiaľ ide o komunistické presvedčenie, opierajúce sa

o marxistickú teóriu, je primárnym *cieľom* celej ideovo-výchovnej práce strany. V súvislosti s tým v systéme pojmov, ktoré v celej svojej šírke tvoria zložitý pojem procesu ideologického pôsobenia, vystupuje kategória presvedčenia ako základný prvok. Kategória presvedčenia, pretože je cieľom výchovného procesu, určuje svojim konkrétnym obsahom a štruktúrnymi komponentmi špecifiku — najefektívnejšie formy, metódy a obsahové zameranie — celého procesu ideologického ovplyvňovania.

Vedecký prístup k ideologickej činnosti, vrátane vedecko-propagandistickej a najmä pedagogickej činnosti, predpokladá dôkladnú analýzu kategórie presvedčenia a objasnenie všetkých zložiek a súčastí tohto zložitého pojmu. Cieľom analýzy je teoretické osvojenie si logickej štruktúry tejto kategórie a efektívne praktické uplatnenie mechanizmu ideologického ovplyvňovania v ktoromkoľvek informatívno-propagandistickom a pedagogickom procese, teda aj v procese komunistickej výchovy študujúcej mládeže na vysokej škole.

Keď hovoríme o presvedčení, máme na mysli zložitý stav vedomia jednotlivca alebo sociálnej skupiny, ktorý obsahuje objektívne i subjektívne prvky. Predovšetkým treba zdôrazniť, že presvedčenie súvisí so systémom alebo súhrnom istých *konceptii*, t. j. názorov a predstáv jednotlivca o konkrétnych javoch a udalostiach reálnej skutočnosti, ako aj s praktickými závermi, ktoré vyplývajú z týchto konceptii. Obsah konceptii určuje celková úroveň rozvoja vedeckých poznatkov v oblasti prírodných a spoločenských vied, ako aj stupeň individuálnej vyspelosti, úroveň vzdelania a kultúrneho rozvoja konkrétnej osobnosti.

Pri formovaní presvedčenia nemožno brať do úvahy iba existenciu určitých konceptii. Izolovane predstavujú len informačnú časť problému — existenciu konkrétnych vedomostí človeka o jednotlivých stránkach reálnej skutočnosti. Pri premenie vedomostí na presvedčenie je nevyhnutný *aktívny vôľový* vzťah jednotlivca k samým konceptiám a praktickým záverom, ktoré z nich vyplývajú. To sa prejavuje v činnosti, v praktickom konaní a v správaní sa konkrétnej osoby. Existencia istého presvedčenia vedie k *aktívnej činnosti*, zameranej na realizovanie základných konceptii, alebo k aktívnemu konaniu proti ich uvádzaniu do života. V prvom i druhom prípade cieľavedomá činnosť sa opiera o vlastné presvedčenie človeka, ktorým sa v živote riadi. Niekedy sa stretávame aj so situáciou, že u konkrétneho jedinca nenájdeme priamo alebo nepriamo vyjadrený vôľový vzťah, ale vzťah pasívny — zdržanie sa konania „za“ i „proti“. Pri takejto pozícii „vôľovej neutrality“ ťažko všeobecne hovoriť o existencii nejakého vyhraného presvedčenia. V takomto prípade bude presnejšie, ak povieme, že táto osoba ešte nemá v konkrétnej otázke sformované vyhranené presvedčenie.

Materialistický prístup k procesu formovania presvedčenia umožňuje zvýzdvihnúť *spoločenskohodnotovú* orientáciu alebo *zameranie* osobnosti či sociálnej skupiny ako hlavný faktor, ktorý determinuje u jedinca voľbu tých alebo iných konceptii. Na tomto procese voľby sa zúčastňujú aj také faktory, ako odborná orientovanosť, kultúrne tradície, náboženské predstavy, politické a etické sklony i pozície a pod. Avšak rozhodujúcu úlohu v tomto procese zohráva spoločensko-ekonomický faktor, ktorý má triedny charakter s výrazne sa prejavujúcim spoločenským záujmom.

Najdôležitejší význam v procese formovania presvedčenia jednotlivca má taký subjektívny faktor, ako je chápanie (porozumenie) skutočného charakteru a podstaty tých koncepcií, ktoré tvoria základ jeho presvedčenia. Ujasňovanie si reálnych procesov, vyjadrených v koncepciách, môže byť správne, pravdivé, no aj chybné alebo nesprávne. Pochopiť fakt, že základná koncepcia je pravdivá, teda pokroková, je pri formovaní pevného, naozaj vedeckého presvedčenia a pri pretváraní živelne vzniknutých názorov a predstáv pre jednotlivca neobyčajne dôležité.

Analýza uvedených komponentov teda dovoľuje určiť štyri hlavné príznaky akéhokoľvek presvedčenia: 1. spoločenskohodnotové zameranie osobnosti; 2. objektívno-gnozeologický, informačný obsah základných koncepcií; 3. subjektívno-logické zhodnotenie získaných informácií; 4. aktívno-vôľový, psychologický vzťah osobnosti k praktickým záverom, vyplývajúcim z prijatých koncepcií. Definícia kategórie „presvedčenia“ ako jedného z najdôležitejších pojmov ideologického procesu môže znieť takto: Presvedčenie je konkrétnym súhrnom názorov a predstáv jednotlivca alebo sociálnej skupiny, určených úrovňou rozvoja vedeckých poznatkov a sociálnym záujmom, o javoch reálnej skutočnosti, ktorá determinuje cieľavedomé aktívno-vôľové konanie ľudí.

Napriek vzájomnej úzkej spätosti uvedených prvkov každý z nich spĺňa pri formovaní presvedčenia relatívne samostatnú úlohu. Napríklad objektívno-gnozeologický prvok vyjadruje základný informačný obsah ideologických koncepcií. Tri ďalšie prvky charakterizujú z rozličných stránok — sociálnej, logickej a psychologickéj — vzťah subjektu k samým koncepciám a praktickým záverom, ktoré z nich vyplývajú. Tieto prvky, vzájomne sa odlišujúce svojou funkčnosťou a zúčastňujúce sa na formovaní presvedčenia každého druhu, môžu slúžiť ako východiskový bod pre metodologickú analýzu tejto kategórie. V tomto prípade majú úlohu ako metodologický prostriedok na skúmanie každej konkrétnej formy presvedčenia. Pretože základné prvky, ako napríklad sociálny, objektívno-gnozeologický a logický, v konečnom dôsledku predurčujú charakter aktívno-vôľového konania, ich rozličné kombinácie formujú v relatívne čistej podobe základné typy alebo druhy presvedčenia.

Podľa toho, aké ciele bádateľ sleduje, môže pri analýze konkrétneho presvedčenia použiť ako východiskový bod každý z uvedených troch prvkov. Napríklad využívanie sociálnohodnotového faktora ako východiska analýzy je príznačné pre genetický prístup k procesu formovania presvedčenia, pretože sociálnohodnotové hľadisko je primárnou a nevyhnutnou podmienkou, určujúcou gnozeologické hľadisko a psychologické názory. Ak prijmemé za východisko gnozeologický faktor, t. j. objektívny obsah samých ideologických koncepcií, budeme mať obsahový prístup k procesu formovania presvedčenia, a to z hľadiska pokrokového alebo reakčného charakteru základných ideologických koncepcií. Tretí variant je logický prístup k procesu formovania presvedčenia, keď sa za východiskovú zložku berie to, či osobnosť chápe alebo nechápe reálny obsah ideologických koncepcií.

V ďalšom výklade použijeme tretí, t. j. logický variant analýzy. Postupne si všimnime každý z prvkov, ako aj základnú schému, objasňujúcu štruktúru rozličných typov presvedčenia.

I. Analýza presvedčenia z hľadiska *subjektívno-logického* prvku je vyjadrením logického vzťahu subjektu k poznatkom tvoriacim obsah ideologických koncepcií. Odráža sa to v *chápaní* alebo *nechápaní* (živelnom vnímaní) logického statusu základnej informácie jednotlivcom. V prvom prípade osobnosť chápe, že obsah ideologických koncepcií je pravdivý, v druhom prípade nechápe alebo sa nezamýšľa nad otázkou pravdivosti či nepravdivosti základných koncepcií, ale prijíma ich z iných príčin. Základná schéma typov presvedčenia môže byť vtedy takáto (obr. 1):

2. *Informačná* (objektívnognoseologická) analýza je objasňovanie základného obsahu ideologických koncepcií z hľadiska ich *pravdivosti* alebo *nepravdivosti*. V prvom prípade je informácia, obsiahnutá v ideologických koncepciách, pravdivá, správne odrážajúca stav vecí a zákonité vzťahy medzi javmi reálnej skutočnosti. Ako príklad takejto informácie môžeme uviesť prírodovedecké koncepcie alebo vedecké materialistické vysvetľovanie spoločenských zákonitostí.

V druhom prípade sú ideologické koncepcie vychádzajúce z vedeckých omylov, úzkej triednej obmedzenosti alebo zjavnej apologetiky lživé, vyvracajúce reálne životné a spoločenské vzťahy. Je to charakteristické napr. pre buržoázne a iné sociálne obmedzené politické, ekonomické i protivedecké náboženské názory a predstavy, ktoré sú reakčnými ideologickými koncepciami.

Schéma formovania typov presvedčenia na takejto úrovni analýzy bude potom vyzeráť (obr. 2):

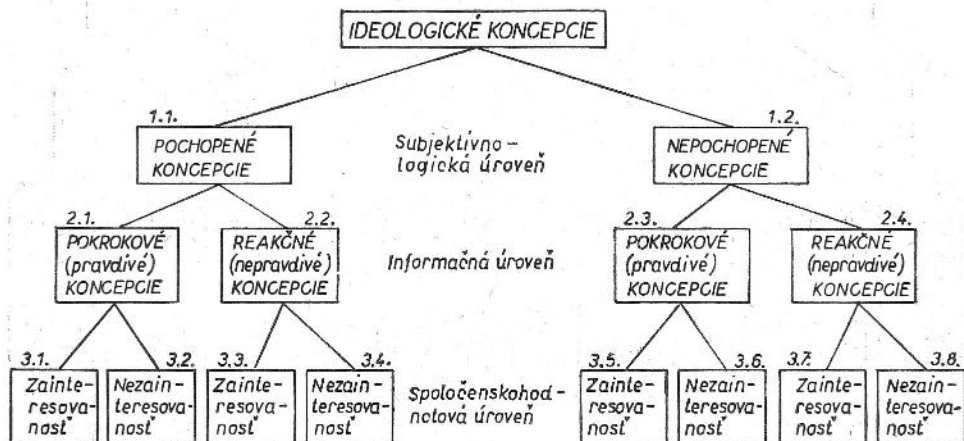

V prvom prípade (1.1) pri uvedomelom formovaní presvedčenia prichádza do úvahy: buď pochopenie a uvedenie si faktu, že základné koncepcie správne vystihujú reálne procesy a vzťahy medzi javmi, to znamená, že sú to pravdivé a teda pokrokové koncepcie (2.1), alebo uvedenie si toho, že tieto koncepcie sú lživé a zo spoločenského hľadiska reakčné idey (2.2).

V druhom prípade (1.2), keď jednotlivec neberie do úvahy a nechápe skutočnú podstatu základných ideí, sú koncepcie, ktoré tvoria základ jeho cieľavedomej činnosti, pravdivé (2.3) alebo nepravdivé (2.4). Samy koncepcie a z nich vyplývajúce praktické závery neprijíma kvôli ich pokrokovému alebo reakčnému charakteru, ale z hľadiska ich užitočnosti, účelnosti, spoločenskej alebo praktickej výhodnosti.

3. Spoločenskohodnotová úroveň analýzy predpokladá odpoveď na otázku *zainteresovanosti* alebo *nezainteresovanosti* jednotlivca či skupiny na samých koncepciách, ako aj na realizácii praktických záverov, ktoré z nich vyplývajú.

Schéma znázorňujúca formovanie presvedčenia na tomto stupni vyzerá takto (obr. 3):

V prípade 3.1 ide o zainteresovanosť v základných koncepciách, v druhom prípade (3.2) koncepcie a praktické závery protirečia sociálnym alebo iným záujmom jednotlivca. Chápanie zainteresovanosti v tomto prípade má široký rozsah: ako stav podmienený spoločenskými, skupinovými alebo individuálnymi ekonomicko-sociálno-politicko-kultúrno-odbornými a inými záujmami a hodnotovým zameraním jednotlivca.

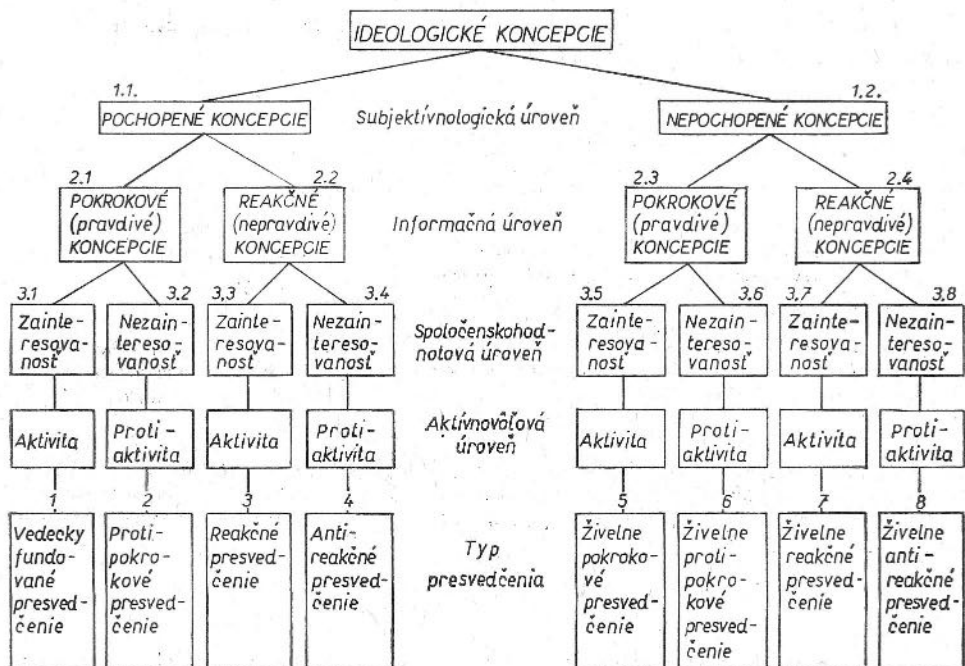
Súhrnne sa nám črtajú štyri varianty vnútri uvedomelého (3.1 – 3.4) a živelného typu presvedčenia. V uvedených ôsmich variantoch presvedčenia (3.1 až 3.8) vystupujú zainteresovanosť v pravdivých alebo lživých koncepciách, ktoré si v prvom prípade subjekt uvedomuje a v druhom ich živelne prijíma.

4. *Aktívno vôľová* úroveň analýzy používa na aktívnu uvedomelého (3.1 – 3.4) a živelného typu presvedčenia. V uvedených ôsmich variantoch presvedčenia (3.1 až 3.8) vystupujú zainteresovanosť v pravdivých alebo lživých koncepciách, ktoré si v prvom prípade subjekt uvedomuje a v druhom ich živelne prijíma.

4. *Aktívno vôľová* úroveň analýzy používa na aktívnu uvedomelého (3.1 – 3.4) a živelného typu presvedčenia. V uvedených ôsmich variantoch presvedčenia (3.1 až 3.8) vystupujú zainteresovanosť v pravdivých alebo lživých koncepciách, ktoré si v prvom prípade subjekt uvedomuje a v druhom ich živelne prijíma.

nosť, zameraná na realizáciu zodpovedajúceho záujmu. Pre druhý prípad, keď napr. vzájomne pôsobia také prvky ako chápanie (1.1), pravdivosti koncepcií (2.1), ale osoba nie je na nich zainteresovaná (3.2), je charakteristická činnosť zameraná proti realizácii koncepcií a z nich vyplývajúcim praktickým záverom.

Ak vychádzame z idey, že rozhodujúcu úlohu pri formovaní presvedčenia má taký materiálny faktor, akým je spoločenský postoj a zodpovedajúce hodnotové usstrojenie osobnosti, môžeme zostrojiť všeobecnú schému typov presvedčenia, ktorá bude globálne vyzerať takto (obr. 4):

V uvedenej schéme sú rozličné kombinácie takých alternatívnych príznakov (prvkov) presvedčenia ako: 1. chápanie alebo nechápanie základných koncepcií, 2. pravdivosť alebo nepravdivosť samých koncepcií, 3. zainteresovanosť alebo nezainteresovanosť na koncepciách, 4. aktívna činnosť osoby pri realizácii praktických záverov vyplývajúcich z koncepcií, alebo konanie proti nim, čo nám dovoľuje vyčleniť osem rozličných typov presvedčenia, označených ôsmimi číslicami (1—8). Môžeme ich teda rozdeliť na dve veľké podskupiny. Prvú podskupinu (1—4) tvoria štyri formy presvedčenia, pre ktorých formovanie je charakteristické *uvedomenie* alebo pochopenie informačného obsahu základných koncepcií. Druhú podskupinu (5—8) tvoria štyri formy presvedčenia, ktorých formovanie prebieha *živelne*, nevedomele, bez pochopenia informačného obsahu základných koncepcií.

Preskúmajme rôzne formy presvedčenia v každej z podskupín! V prvej podskupine sú dve protichodné dvojice presvedčenia: jedna a tri, dve a štyri. Prvý a tretí typ predstavuje pozitívne presvedčenie, pričom prvý je pokrokovým presvedčením a tretí reakčným presvedčením.

Naozaj vedeckou formou presvedčenia je prvý typ (1), ktorý sa celkom opodstatnene môže nazvať *vedecky fundovanou* formou presvedčenia. Takéto presvedčenie sa tvorí chápaním pokrokového, pravdivého charakteru základných koncepcií, ktoré sa zhodujú so spoločenskými hodnotami, záujmami a ideálmi, a preto ho sprevádza aktívna činnosť spojená s realizáciou praktických záverov, vyplývajúcich z koncepcií.

Komunistická výchova si kladie za cieľ vytvoriť v širokých masách pracujúcich nie hocijaké, ale práve vedecky fundované presvedčenie. Základnými prvkami takéhoto presvedčenia sú: a) uvedomelé súhrnné zvládnutie téz marxisticko-leninskej ideológie; b) nie prosté živelné prijatie z viery, ale na základe porozumenia pravdivého a pokrokového charakteru marxistickej teórie; c) pochopenie faktu, že spoločenské zákonitosti, objavené a rozpracované marxistickou teóriou, a z nich vyplývajúce praktické závery vyjadrujú základné materiálne a duchovné záujmy pracujúcich; d) aktívne vôľové konanie v procese praktickej činnosti pri uvádzaní marxistických revolučných ideí do života.

Formovanie vedecky fundovaného komunistického presvedčenia je nevyhnutným článkom činnosti strany pri výchove nového človeka — budovateľa komunistickej spoločnosti.

Alternatívou vedecky fundovaného typu presvedčenia je *uvedomele reakčný* typ presvedčenia (3). Taktiež sa vytvára na základe pochopenia alebo uvedomenia, nie však pokrokového, ale reakčného, nepravdivého charakteru základných koncepcií. Pritom koncepcie sa zhodujú s obmedzenými triednymi a egoistickými sociálnymi záujmami a sprevádza ich aktívna činnosť za realizáciu praktických záverov, ktoré sa taktiež zhodujú so sociálnymi záujmami osobnosti.

Základom takého presvedčenia môžu byť napr. doktríny a teórie zamerané na obranu ekonomických, sociálnych a politických záujmov vykorisťovateľských tried. K nim sa pridružujú súčasné buržoázne teórie, ktoré ospravedlňujú agresívnu imperialistickú politiku, ako aj rozličné nacionalistické, rasistické a iné reakčné idey a koncepcie. K tomuto typu patria aj rozličné druhy reakčného apologetického presvedčenia.

V alternatívnom vzťahu sú aj dva ďalšie typy presvedčenia prvej skupiny — štvrtej a druhej, ktoré možno nazvať negatívnymi typmi presvedčenia. Napríklad štvrtý typ presvedčenia (4) sa vytvára na základe uvedomenia alebo chápania reakčného nepravdivého charakteru základných koncepcií, ktoré protirečia spoločným a iným záujmom osobnosti, a preto si od nej vynucujú aktívne konanie proti samým koncepciám i praktickým záverom z nich vyplývajúcim. Pre tento typ presvedčenia je charakteristické *antireakčné* zameranie. Takéto presvedčenie sa vždy spája s uvedomelým protestom pokrokových predstaviteľov pracujúcich a pokrokových spoločenských činiteľov kapitalistických štátov proti rozličným druhom reakčných ideologických teórií a koncepcií.

Toto presvedčenie alternuje s presvedčením druhého typu (2), ktoré má

opačné, *protipokrokové* zameranie. Formuje sa na základe chápania pravdivého, pokrokového charakteru základných koncepcií, ktoré však protirečia sociálnym, triedne obmedzeným záujmom osobnosti a núti ho aktívne konať proti samým koncepciám i praktickým záverom z nich vyplývajúcim. K tomuto typu patrí predovšetkým taký druh politického presvedčenia ako je kontrarevolučné presvedčenie.

Vedecky podložené presvedčenie prvého typu i alternatívne uvedomelé reakčné presvedčenie tretieho typu patria svojou logickou štruktúrou k pozitívne utvorenému presvedčeniu, pretože jedno i druhé je konkrétnym súhrnom plne určených — pokrokových alebo reakčných — názorov, predstáv a na nich založenom konaní. Druhý pár alternatívnych presvedčení — antireakčné a protipokrokové — patrí celou svojou štruktúrou k negatívne vytvoreným presvedčeniam, pretože ich základnou funkciou je činnosť proti reakčným alebo pokrokovým koncepciám.

Treba poznamenať, že pozitívne a negatívne presvedčenie môže teoreticky i prakticky existovať samostatne. Avšak presvedčenie nadobúda veľkú závažnosť a význam vtedy, ak zjednocuje pozitívne i negatívne prvky. Napríklad pozitívne, vedecky podložené presvedčenie sa úplne prirodzene dopĺňa rovnorodým negatívnym antireakčným presvedčením. Presne tak isto sa zvyčajne pozitívne uvedomelo-reakčné presvedčenie dopĺňa rovnorodým negatívnym protipokrokovým presvedčením. Práve takáto kombinácia je charakteristická pre rôzne typy presvedčenia, s ktorými sa stretávame v praxi.

Myšlienka vzájomnej súvislosti pozitívneho i negatívneho momentu má dôležitý význam pre správne formovanie komunistického presvedčenia: ideologický proces ovplyvňovania musí obsahovať pozitívnu sústavu poznatkov, ku ktorým sa marxizmus prepracoval, i negatívny prvok — fundovanú zásadnú kritiku protimarxistických buržoáznych teórií, ako aj kritiku rôznych spôsobov revizionistického komolenia marxizmu. V Správe ÚV KSSZ XXIV. zjazdu strany upozorňoval L. I. Brežnev na aktívnu činnosť imperialistickej propagandy, ktorá používa najrafinovanejšie metódy a mohutné technické prostriedky, slovami: „Povinnosťou pracovníkov nášho propagandistického a masovo-agitačného frontu je včas, energicky a účinne čeliť týmto ideologickým výpadom, prinášať stámiónom ľuďí pravdu o socialistickej spoločnosti, o sovietskom spôsobe života, o budovaní komunizmu v našej krajine.“ (I, s. 87)

Do druhej podskupiny patria štyri typy *živelného* presvedčenia. Z nich piaty a siedmy sú v alternatívnom vzťahu ako pozitívne a ôsmy a šiesty ako negatívne typy presvedčenia. Presvedčenie piateho typu (5) je živelne *pokrokový* typ presvedčenia. Formuje sa na základe pravdivých, pokrokových koncepcií. Osoba pritom nechápe ich pravdivý charakter, no je sociálne zainteresovaná na samých koncepciách i praktických záveroch, ktoré z nich vyplývajú, a preto aktívne pracuje na realizácii týchto záverov. Taký typ presvedčenia je často vlastný predstaviteľom pokrokových, revolučných tried a sociálnych skupín, ktorí neovládajú vedeckú teóriu revolučného boja a konajú na základe len čiastočne pochopených sociálnych záujmov a „viery v správnu vec“. S ním alternuje presvedčenie siedmeho typu (7). Taktiež sa formuje bez pochopenia, avšak už re-

akčného, nepravdivého charakteru koncepcií, keď je osoba spoločensky zainteresovaná na koncepciách a aktívne pôsobí pri ich uvádzaní do života. Je to *živelne reakčný* typ presvedčenia. K tomu patria aj rozličné formy náboženského presvedčenia, ktoré existujú často ako dôsledok nevedomosti.

Druhý pár tvorí ôsmy a šiesty typ presvedčenia. Prvé z nich (8) je *anti-reakčným* typom živelného presvedčenia. Vytvára sa tým, že jednotlivec nechápe reakčný a nepravdivý charakter základných koncepcií, ani nie je na nich zainteresovaný, čo vedie k aktívnej činnosti proti realizácii praktických záverov, ktoré z týchto koncepcií vyplývajú. Tento typ presvedčenia je základom živelného protestu širokých pokrokových kruhov v kapitalistických krajinách proti reakčným zahraničnopolitickým i vnútropolitickým akciám buržoáznych štátov, alebo proti antidemokratickým, rasistickým a iným teóriám a činom, ktoré tieto štáty podnecujú.

S ním alternuje *protipokrokové* živelné presvedčenie (6). Formuje sa pri nepochopení pokrokového, pravdivého charakteru základných koncepcií, na ktorých nie je daná osobnosť sociálne zainteresovaná, a preto aktívne vystupuje proti realizácii praktických záverov vyplývajúcich z koncepcií. V tomto prípade je aktívne reakčné konanie určované buď nevedomosťou, sociálnym záujmom, alebo jedným i druhým súčasne.

Medzi živelnými typmi presvedčenia sú taktiež pozitívne i negatívne druhy presvedčenia. Podľa logickej štruktúry sú pozitívnymi druhmi živelne pokrokové a živelne reakčné, k negatívnym patria živelné antireakčné a živelne protipokrokové presvedčenie. Pritom pozitívne formy presvedčenia sa v praxi nierziedka dopĺňajú negatívnymi formami, čo sa vo vedomí jednotlivých ľudí spája do jedného typu presvedčenia: napríklad živelne pokrokové presvedčenie sa často dopĺňa antireakčným, ktoré je jeho opakom. Práve tak sa živelne reakčné presvedčenie môže dopĺňať protipokrokovým. Ak v prvej podskupine vznikajú takéto spojenia vedome, s chápaním gnozeologickej, logickej a sociálnej podstaty základných koncepcií, potom sa v takomto prípade pozitívne formy presvedčenia dopĺňajú negatívnymi formami, väčšinou pod vplyvom živelne chápaného sociálneho faktora.

* * *

Analýza základných komponentov, vzájomne pôsobiacich v procese formovania presvedčenia, a objasnenie ich špecifiky prispievajú k jasnejšej predstave o najdôležitejších štruktúrnych prvkoch ideologického pôsobenia, čím umožňujú efektívnejšie a účinnejšie vplyvať na sám proces komunistickej výchovy.

Medzi uvedenými komponentmi zaujíma osobitné miesto subjektívologický vzťah subjektu k ideologickým koncepciám, prejavujúcim sa v chápaní alebo nechápaní skutočného gnozeologického statusu základných koncepcií. Inými slovami, je to problém *presvedčivosti* v procese formovania presvedčenia, ku ktorej má bezprostredný vzťah logika a teória argumentácie.

Konečným cieľom komunistickej výchovy je formovať u budovateľov novej spoločnosti vedecky podložené marxisticko-leninské presvedčenie. Je to zložitý

a rozsiahly proces ideologického pôsobenia. Často sa spája s prevýchovou a presvedčaním jednotlivých členov spoločnosti, pričom sa vedecky podložené presvedčenie formuje neutralizovaním škodlivého vplyvu nepriateľskej ideológie a kritickým prehodnotením rozličných druhov náboženského presvedčenia a iných vedecky nepodložených typov presvedčení.

Pri serióznom vedeckoideologickom pôsobení nie sú potrebné živelnopokrokové typy presvedčenia, lebo budovatelia komunistickej spoločnosti sú ľudia vysoko kultúrni a vzdelaní, vychovaní ideami marxizmu-leninizmu, vyzbrojení komunistickým svetonázorom, konajú uvedomelé a nie živelne, neopierajú sa len o „vieru v spravodlivú vec“. V Správe ÚV KSSZ XXIV. zjazdu strany L. I. Brežnev poznamenal, že „aj najpokrokovejšia ideológia sa však stáva reálnou silou až vtedy, keď ovládne masy, núti ich do aktívnych činov, určuje normy ich každodenného konania“. (1, s. 80)

Pravdivý, pokrokový charakter ideologických koncepcií ešte neznamená, že problém efektívnosti propagandy je neaktuálny. Správna teória sa totiž stáva reálnou silou len vtedy, ak sa chápe, rozumie a pozná podstata veci, ak ju masy neprijímajú len na základe viery, ale ak sa stane ich vnútorným presvedčením a stimulom k aktívnej, cieľavedomej činnosti.

Viera je živelne utvorený typ presvedčenia, bez porozumenia alebo uvedomenia si pravdivosti či nepravdivosti (príslušného pokrokového alebo reakčného) charakteru základných koncepcií. No pritom jednotlivec aktívne koná v prospech alebo proti realizácii praktických záverov, vyplývajúcich zo základných koncepcií. V niektorých prípadoch je takáto aktivita priamo alebo nepriamo určovaná uvedomelým sociálnym záujmom, v iných prípadoch je výsledkom nevedomosti a omylu. Podľa toho môže byť viera dvojaká: viera v pokrokové idey (viera v spravodlivú vec) a viera reakčná (napríklad náboženské povery). Nemožno považovať za správne názory, ktoré uznávajú, že viera ako typ presvedčenia je nevyhnutným prvkom praktickej realizácie teoretických ideí. Napríklad P. V. Kopnin napísal: „Viera sa javí ako určitý prechodný článok medzi vedou a praktickou činnosťou, nie je iba jednoduchým poznaním, ale poznaním oplodneným vôľou, citmi a zážitkami človeka, poznaním, ktoré prerástlo do presvedčenia.“ (2, s. 461—462) A ďalej: „Bez premeny idey na osobné presvedčenie, vieru človeka, nie je možná praktická realizácia teoretických ideí.“ (2, s. 462) Tu P. V. Kopnin navrhuje rozlišovať dva typy viery: „slepú vieru vedúcu k náboženstvu“ a „vieru, presvedčenie človeka, založené na poznaní objektívnych zákonitostí“, ktoré „neprotirečí podstate vedy, ale vyplýva z nej“.

Najdôležitejším príznakom viery je živelné, nevedomelé ponímanie v jednom prípade pokrokových, v druhom prípade reakčných koncepcií. V dôsledku toho je rozlišovanie „slepej viery“ a „viery založenej na poznaní“ celkom neudržateľné. Navyše pojem „viery založenej na poznaní a vyplývajúcej z vedy“ je nezmyslom, vnútorne protirečivým pojmom.

Úlohu formovať komunistické presvedčenie nemôžeme považovať za úplnú, ak sa obmedzí na také presvedčenie, ktoré sa zakladá len na viere máš v komunistické ideály. Optimálnou požiadavkou pri procese ideologického ovplyvňovania v súčasnej etape je formovanie vedecky fundovaného komunistického

presvedčenia s cieľom vychovať uvedomelých budovateľov komunistickej spoločnosti.

Úspešné splnenie tejto ideologickej úlohy nastoľuje ako jednu z najdôležitejších požiadaviek požiadavku *presvedčivosti* samého procesu ideologického ovplyvňovania. Keď L. I. Brežnev v Správe ÚV KSSZ XXIV. zjazdu strany vytyčoval povinnosť našich pracovníkov v oblasti propagandy klásť okamžitý a rozhodný odpor rozličným ideologickým úskokom a vnášať medzi masy pravdu o budovaní komunizmu v našej krajine, povedal, že „to treba robiť s presvedčením a presvedčivo, prístupne a výrazne“. (1, s. 88)

Presvedčivosť ideologického procesu je určovaná nielen pravdivosťou svojho obsahu, t. j. pravdivosťou samých ideologických koncepcií. Stanovisko, podľa ktorého si „pravdivá ideológia nakoniec sama prebije cestu a živelne ovládne vedomie máš“, nemožno hodnotiť inak ako pasívne vyčkávané. Okrem pravdivosti samej ideológie závisí presvedčivosť propagandistického procesu aj od mnohých ďalších faktorov, ktoré majú nemalý význam. Spája ich blízkosť pojmov, ako napr. „lektorské majstrovstvo“, „rečnicke umenie“, „propagandistické majstrovstvo“ a pod.

Medzi faktory, ktoré určujú propagandistické majstrovstvo, sa zvyčajne zaraďuje narábanie so slovom, emocionálno-psychologické prostriedky pôsobenia, ovládanie metodiky propagandy, využívanie názorných pomôcok, technických prostriedkov a pod. Nezmenšíme význam nijakého z uvedených faktorov, ak zdôrazníme, že nevyhnutnou podmienkou presvedčivosti ideologického ovplyvňovania je *logické* uvažovanie propagandistu.

Všetky ostatné faktory súvisia s formou propagandistického procesu a predovšetkým charakterizujú jeho komunikatívne vlastnosti. Ich osobitosť sa prejavuje v tom, že nedostatky jedného faktoru sa môžu kompenzovať účinkami iných faktorov. Napríklad nedostatky pri vyjadrovaní sa môžu kompenzovať názorným výkladom a súčasne využívaním technických prostriedkov atď.

Logickosť úvah je organicky spätá s *vnútornou* štruktúrou informatívneho propagandistického procesu. Také vlastnosti ako vyhranenosť a presnosť myslenia, neprotirečivosť, dôslednosť a argumentovanosť výkladu sú vo svojom súhrne nevyhnutným prvkom vnútorného obsahu akejkoľvek úvahy, ktorá si nárokuje na presvedčivosť. Ak výkladu chýba logika, nedá sa to kompenzovať nijakými inými činiteľmi. V takomto prípade nepomôže ani výborné narábanie slovom, ani emócie a psychologické pôsobenie, ani metodika a technické prostriedky. Práve preto osvojovanie si umenia presvedčať, bez ktorého je proces ideologickej výchovy nemysliteľný, sa musí začať súčasne s objasňovaním a hlbokým chápaním teoretických základov príslušnej vedy, s osvojovaním si logických metód a foriem presvedčivej argumentácie.

Ak sa zameriame na spomínanú štruktúru presvedčenia, treba zdôrazniť veľký význam logiky argumentovania v súlade s každým prvkom presvedčenia. Logika má gnozeologickú a informatívnu stránku, lebo jej hlavnou úlohou je zdôvodniť a dokázať pravdivosť základných marxistických ideologických koncepcií. Vedecká propaganda sa nezužuje na výklad hotových téz a poučiek marxizmu.

Nemenej významnou úlohou je demonštrovať životnú silu, pravdivosť a vedeckú opodstatnenosť každej tézy marxistickej teórie a komunistickej praxe.

Logika v nemeňšej miere pôsobí na poslucháčov v procese formovania ich spoločenských, etických, umeleckoestetických, právnych a iných hodnotných ideálov a noriem správania sa. Na tejto úrovni formovania presvedčenia je deklaratívnosť krajne škodlivá. Jej miesto musí zaujať racionálne vybudovaný systém argumentovaného výkladu o reálnych hodnotách, prednostiach a pokrokovom význame komunistických ideálov.

Význam argumentovaného, a teda presvedčivého výkladu v procese formovania aktívnovoľovej činnosti nás je zrejmý. Práve tu najmenej presvedčivo pôsobia slabo zdôvodnené výzvy alebo číre administrovanie. Presvedčivý výklad, ako aj emocionálno-psychologické pôsobenie, doplnené vplyvom materiálnych faktorov, sú základom formovania uvedomelej aktivity pracujúcich.

Za najväčší príklad pri štúdiu propagandistického majstrovstva nám slúži leninské umenie revolučnej propagandy, v ktorej sa prejavy vždy vyznačovali predovšetkým „železnou“ logikou pôsobiacou na stúpcov strany i na politických protivníkov a neúprosnou presvedčivou silou. Keď V. I. Lenin zakladal stranu rovnako zmýšľajúcich ľudí, a nie stranu spoluveriacich, ustavične vystupoval proti prázdnej frazeológii, deklaratívnosti a nepodloženým heslám v ideológií i v politike. Neschopnosť viesť argumentované debaty považoval za politickú *nevychovanosť*. V. I. Lenin v článku *Poznámky publicistu* napísal: „Politická nevzdelanosť... sa okrem iného prejavuje aj v tom, že nevedia hľadať presné dôkazy o sporných a dôležitých historických otázkach, že naivne veria vyhláseniam o kriku, ubezpečovaniu a dušovaniu sa zainteresovaných osôb.“ (3, s. 198)

Ako revolučný propagandista nového typu sa V. I. Lenin vždy snažil o dobrú argumentáciu a vedeckú fundovanosť, inými slovami, o presvedčivosť zdôrazňovaných téz v oblasti teórie, stratégie a taktiky revolučného boja. V jeho úvahách sa neobyčajne majstrovsky spájal deduktívny a induktívny spôsob argumentácie. To mu umožňovalo veľmi harmonicky dopĺňať teoretické tézy analýzou konkrétnej situácie, a tým zvyšovať presvedčivosť výkladu. V. I. Lenin veľmi rozsiahle používal v heuristike i explikácii metódu historických analógií a paralel.

Leninské umenie argumentácie a polemiky treba čo najdôkladnejšie preštudovať a široko využiť v propagandistickej činnosti i v pedagogickom procese ako jeden z účinných prostriedkov efektívnosti celého procesu ideologickej výchovy nás.

LITERATÚRA

1. XXIV. zjazd Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava 1971.
2. KOPNIN, P. V.: *Filosofskije idei V. I. Lenina i logika*. Moskva 1969.
3. LENIN, V. I.: *Spisy*, zv. 19. Bratislava 1958.

А. А. Старченко

Целью идейно-воспитательной работы Коммунистической партии является формирование коммунистических убеждений. Автор анализирует отдельные слагаемые и составные компоненты сложного процесса идеологического воздействия на массы и обобщает вытекающие из него для пропагандистской практики следствия. Говоря об убеждениях, он имеет в виду сложное состояние сознания отдельной личности или социальной группы, включающее объективные и субъективные элементы. Убеждение автор определяет как совокупность взглядов и представлений отдельной личности или социальной группы о явлениях реальной действительности, детерминирующую целенаправленное деятельное волевое поведение людей. Анализируя убеждения, автор вычленяет четыре главных элемента любого убеждения, а именно социально-ценностную установку личности, объективно-гносеологическое, информационное содержание исходных концепций, субъективно-логическую оценку полученной информации и деятельно-волевое, психологическое отношение личности к вытекающим из принятых концепций практическим следствиям. При формировании убеждения важно осознание или неосознание прогрессивных (истинных) или реакционных (ложных) концепций. Следует принимать во внимание заинтересованность или незаинтересованность отдельного лица в вытекающих из этих концепций следствиях. Так может быть создано восемь типов убеждения: научно обоснованное, антипрогрессивное, реакционное, антиреакционное, стихийно прогрессивное, стихийно антипрогрессивное, стихийно реакционное и стихийно антиреакционное убеждения. Целенаправленная деятельность партийных работников требует познать все формы убеждений и в особенности генезис их возникновения, поскольку лишь так можно эффективно воздействовать на массы и формировать у них самые прогрессивные убеждения — убеждения строителей коммунизма.

Среди наиболее важных компонентов, взаимодействующих в процессе формирования убеждений, особое место занимает субъективно-логическое отношение субъекта к идеологическим концепциям, проявляющееся в осознании или неосознании им действительного гносеологического статуса исходных концепций. Иными словами — это проблема убедительности, к которой имеет непосредственное отношение логика и теория аргументации. В качестве величайшего образца для обучения пропагандистскому мастерству автор приводит ленинское искусство революционной пропаганды, которая всегда отличалась прежде всего «железной» логикой и неумолимой убеждающей силой.

LOGISCHE GRUNDLAGEN DER GESINNUNGSBILDUNG

А. А. Старченко

Das Ziel der ideologisch-erzieherischen Tätigkeit der Kommunistischen Partei ist die Bildung der kommunistischen Gesinnung. Der Verfasser untersucht die einzelnen Bestandteile des komplizierten Prozesses des ideologischen Einwirkens auf die Massen und verallgemeinert seine Schlüsse für die propagandistische Praxis. Wenn er über Gesinnung spricht, meint er den vielschichtigen, objektive und subjektive Elemente umfassenden Bewusstseinszustand des einzelnen Individuums oder einer sozialen Gruppe. Er definiert sie als eine konkrete Summe von Anschauungen und Vorstellungen eines Einzelnen oder einer sozialen Gruppe, bestimmt durch die Entwicklungsstufe wissenschaftlicher Erkenntnisse und sozialer Interessen, von den Erscheinungen der realen Wirklichkeit, die das zielbewusste, aktive und durch den Willen bestimmte Handeln der Menschen determiniert. Bei der Untersuchung unterscheidet der Verfasser vier Hauptelemente jeder Gesinnung, und zwar die soziale Wertorientierung der Persönlichkeit, den objektiv-gnoseologischen Informationsgehalt der Grundkonzeption, die subjektiv-logische Einschätzung der gewonnenen

Informationen und das aktive, psychologisch bedingte Willensverhältnis der Persönlichkeit zu den praktischen Ergebnissen, die aus den angenommenen Konzeptionen folgen. Bei der Gesinnungsbildung kommt es auf das Begreifen oder Nichtbegreifen fortschrittlicher (wahrer) und reaktionärer (unwahrer) Konzeptionen an. Dabei muss man in Betracht nehmen, ob das einzelne Individuum an den Resultaten, die aus diesen Konzeptionen folgen, interessiert ist oder nicht. So können acht Gesinnungstypen gebildet werden; eine wissenschaftlich begründete, eine anti-fortschrittliche, eine reaktionäre, eine antireaktionäre, eine naturwüchsig fortschrittliche, eine naturwüchsig antifortschrittliche, eine naturwüchsig reaktionäre, eine naturwüchsig antireaktionäre Gesinnung. Die zielbewusste Tätigkeit der Parteifunktionäre muss mit allen Gesinnungsformen und insbesondere mit der Genesis ihrer Entstehung vertraut sein, weil nur so ein effektives Einwirken auf die Massen und die Bildung der fortschrittlichsten Gesinnung — der Gesinnung jener, die den Kommunismus aufbauen — möglich ist.

Unter den wichtigsten Komponenten, die im Prozess der Gesinnungsbildung mitwirken, nimmt eine besondere Stellung das subjektiv-logische Verhältnis des Subjekts zu ideologischen Konzeptionen ein, das sich darin äussert, ob der wirkliche gnoseologische Status der Grundkonzeptionen begriffen oder nicht begriffen wird. Mit anderen Worten, dies ist ein Problem der Überzeugungskraft, zu der die Logik und die Theorie der Argumentation in einem unmittelbaren Verhältnis stehen. Als grösstes Beispiel zum Studium der propagandistischen Meisterschaft führt der Verfasser die leninistische Kunst der revolutionären Propaganda an, die sich immer vor allem durch eine „eiserne“ Logik und eine unnachgiebige Überzeugungskraft auszeichnete.